

TARTIŞMALAR

Orhan KOLOĞLU Ben, sayın Kemal Arı arkadaşımıza bir soru sormak istiyorum ; kendisi Ubeydullah Efendi'nin Mahmut Esat Bozkurt'un dayısı olduğunu söyledi : Ubeydullah Efendi'nin etkisi nedir ? Bu kişi, son derece canlı ve enteresan bir tip. O'nun Mahmut Esat Bey üzerindeki etkisi biraz açılabilir mi?

Kemal ARI : Konuyu belki şöyle açmak mümkün ; Mahmut Esat Bozkurt'u anlatan bazı anılarda ve diğer yapıtlarda, daha çocukluk yıllarında, dayısı Ubeydullah Efendi'nin yeğeniyle ilgilendiğine ilişkin bilgiler görülebiliyor. Özellikle de, Mahmut Esat Bey'in eğitimi üzerinde yönlendirici olmuş. Konuşmamda da belirttim ; Mahmut Esat Bey, kendi özel sohbetlerinde sık sık dayısı Ubeydullah Efendi'nin, o dönemde Amerika'yı anlatan anılarında da görüldüğü gibi, son derece canlı bir kişiliği ve pratik zekası var. İşte zor koşullarda Amerika'ya gitmiş, o dünyayı tanımış, orada bir yaşam kavgası vermiş. Mahmut Esat Bey, bilindiği gibi radikal bir reformcu ve ihtilalci. Bir özelliği, sorunların çözümü için bu yöntemi kullanılıyor ve kestirme bir yol izliyor. Ben onun pratik üretkenliğini, Ubeydullah Efendi'nin etkisine bağlıyorum. Şunu da hemen anımsatmak gerekir : Mahmut Esat Bey'in İsviçre'ye giderek, orada lisans ve doktora düzeyinde hukuk eğitimi yapmasını öneren ve bunu sağlayan kişi, dayısı Ubeydullah Efendi'dir.

Sina AKŞİN: Ubeydullah Efendi'nin anıları son yıllarda yeniden yayınlanmış bulunuyor. Çok hoş bir kitap ; işte gezilerini anlatıyor, Amerika'yı anlatıyor. Gerçekten hoş ve tavsiye edilebilecek bir kitap. Tabi burada şu dikkati çekiyor : Mahmut Esat iki fakülte bitirmiş, iki hukuk fakültesi... Birisi İstanbul'da, diğeri İsviçre'de. Bir insanın önce Türkiye'de fakülte bitirmesi, sonra Avrupa'ya gidip bir fakülte de orada bitirmesi herhalde nadir bir şey ve gerçekten son derece sağlam bir hukuk yapısının olduğu ortaya çıkıyor Mahmut Esat Bey'in. Zeki Arıkan'ın çok güzel belirttiği gibi, cüretli bir tezi ortaya koymaya da cesaret veriyor tabii ona, bu kadar sağlam bir bilgi.

Orhan KOLOĞLU : Ben bir soru da sayın Zeki Arıkan'a sormak istiyorum. Hep Lozan'da kapitülasyonlarla ilgili Türk tarafının bir pazarlığından söz edilir. Böyle bir pazarlık var mı?

Zeki ARIKAN : Lozan'da bizim heyetin çıkış noktası şu : Hasan Saka, biz kapitülasyonları 1914'te kaldırdık diyor. İsmet Paşa da, Milli Mücadele'nin başlangıç tarihini esas alarak ; "Bizim için üç seneden beri kapitülasyonlar mevcut değildir" diyor.

Fakat karşı taraf ısrarla, kapitülasyonların kendileri için geçerli olduğunu söylüyorlar. Özellikle de ; "Sizin hukukunuz, yabancıların, gayrimüslimlerin hukukunu koruyacak bir düzeyde değildir" diyorlar. Şimdi, bu bağlamda bir pazarlık oduğu söylenir ; ama, ben buna katılmıyorum. Atatürk daha 1922'de, henüz savaş devam ederken, bu hukuksal yapımızın yeterli olmadığını vurgulamıştır. Aynı şekilde bir şeyi daha hatırlatmak istiyorum : İzmir İktisat Kongresi'nin de batılılara bir taviz vermek amacıyla toplandığı söylenir. Ben buna da katılmıyorum. Çünkü Lozan'daki görüşmelerin en büyük ağırlık noktasını ; yani büyük pazarlıkları, yabancı şirketlerin ayrıcalıkları ve kapitülasyonların devam edip etmeyeceği oluşturmuştur. Bu tartışmaları tam tersine Lozan'ın ikinci devresinde görürüz. Bu ise, İzmir İktisat Kongresi'nin toplanmasından sonra olmuştur.

Gülnehal BOZKURT : Lozan tartışmaları sırasında yabancı bilim adamlarınca ortaya atılan teze göre ; sanki Türkiye Cumhuriyeti hukuk devrimini yapmaya zorlamıştır. Bu kesinlikle böyle değildir. Lozan'da böyle bir şey görülmez. Tam tersine Türkiye'nin medeni ülke olmasından, gelip batılı kanunları kabul etmesinden korkmuşlardır. Gayrimüslimlerin ayrıcalıklı dini hukuklarının muhafazasından yanalar. Bu nedenle İngiltere temsilcisi diyor ki ; "Bakınız biz Hindistan'da bile onların hukuklarını muhafaza etmelerine izin verdik. Siz hem medeni ülkeyiz diyorsunuz, hem onların dini hukuklarını muhafaza etmelerine izin vermiyorsunuz. Bunun üzerine Türk temsilcisi diyor ki : "Ama unuttuğunuz bir şey var ; Hindistan İngiliz sömürgesidir, Türkiye ise bağımsızdır."

Kemal ARI : Bütün bu söylenen şeylerin, kuşkusuz, Türkiye'nin tam bağımsız bir devlet olmasıyla ve gelecekteki siyasal ve hukuki yapısının niteliklerinin neler olacağıyla yakın ilgisi var. Elbette bu, Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı'nın başındaki amaçladığı şeylerle de uyum içinde olan bir yaklaşım. İzinizle ben konuya bir de Mahmut Esat Bozkurt'un değinilen yıllardaki, hatta ondan da önceki düşüncelerine ilgileri çekmek istiyorum. Bilindiği gibi O, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne İzmir Milletvekili olarak gelmiştir. Bu yıllarda Ankara'da iki önemli gazete vardır : Bunlardan ilki, Yunus Nadi'nin çıkardığı Anadolu'da Yenigün, diğeri de Hakimiyet-i Milliye. Mahmut Esat Bozkurt mecliste milletvekilidir ama, aynı zamanda Anadolu'da Yenigün gazetesinin de daimi kadrosu içindedir. Bu gazeteye günlük olarak yazılar yazıyor. Yazdığı yazıların üç yıl içindeki toplamı sayı olarak sanırım ki yüzden fazladır. Bu yazıların genel olarak içeriğine baktığımız zaman, Mahmut Esat Bozkurt'un, Türkiye halkının toplumsal, ekonomik, siyasal sorunları ve bunların çözümlerinin neler olması gerektiği konusundaki düşüncelerini, önerilerini görürüz. Bunlar tarihten hukuk alanına, hatta güncel yaşayışa ilişkin değişik nitelikteki yazılardır. Örneğin bir yazısı, "Memleketin Büyük Derdi : İdadi ve İçtimai Hayat", bir yazısı "Osmanlı Tarihinde Anadolu Köyleri", bir yazısı da "Maarif Siyaseti"nde Anadolu Rumları" başlığını taşır. Bun-

lar, gelişigüzel adını verdiğim yazıları ; elbette çeşitli konularda, pek çok orijinal yazısı var. Azınlıkların hukukunun ne olacağına ilişkin az önce güzel şeyler söylendi. Şimdi değinilen konulara çıkış noktası olacak biçimde şunu belirtmek istiyorum : Değindiğim yazıların içeriğine bakıldığı zaman, Mahmut Esat Bozkurt da, tıpkı Atatürk gibi, daha Kurtuluş Savaşı'nın ilk günlerinden bu yana, Türkiye'de bir hukuk reformunun yapılması gerektiği üzerinde duruyor ve gelecekteki siyasal şekillenmenin ne olması gerektiği sorusunun yanıtı arıyor. Yani o, Türkiye'nin çağdaşlaşması konusunda, daha sonradan, cumhuriyet döneminde görülen ve tanık olunan şeyleri çok önceden görmüş, bunları tartışmış bir kişidir. Mahmut Esat Bozkurt'un bu yönünün de, özellikle dikkate alınması ve incelenmesi gerektiğine inanıyorum.

Sina AKŞİN : Bu yazılar da kitap olarak çıkmalı bence. Bu yapılp, topluca bir kitap haline getirilirse, çok kişinin istifadesine sunulmuş olur ve Mahmut Esat Bey'in bu yönü de açığa çıkar.

Durmuş TEZCAN İstanbul'un zabtıyla Bizanslılar'ın Venedik ve Cenevizli-ler'e daha önceden verdikleri kapitülasyonları başlatıyor. Fakat en önemli kapitülasyonlar, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Fransız Büyükelçisi Jean de la Forest ile Sadrazam İbrahim Paşa arasında, 1535'te imzalanmıştır. Osmanlı'nın en güçlü döneminde, kendisinden yardım isteyen bir batı devleti kralının elçisine Osmanlı sadrazamının böylesine geniş ve tek taraflı ayrıcalıklar tanıması, kanımca Osmanlı'nın silah zoruyla zaptettiği ülkelerin bir kısmının bulunduğu Avrupa ile iyi ilişkiler kurmayı ve ticareti artırmayı hedeflediği düşünülebilir. Bu siyasal ve ekonomik düşünceler, Osmanlı'nın hem egemenlik hakkını, hem de ticaretini baltalamıştır. Özellikle kapitülasyonların iki yönden saptırıldığı söylenebilir. Bunlardan birincisi yabancı ülkelerin Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslimlere kolayca kendi pasaportlarını vermeleri ya da konsolosluklarında görevli imiş gibi göstererek, bu kişileri de kapitülasyonlardan yararlanır hale getirmeleridir. Gerçekten, Edmond Engelhard'ın 1882'de yazdığı "Turquie et la Tanzimat on Histoire des Reformes" isimli kitabında (ki bu kitabın Ali Reşad tarafından "Türkiye ve Tanzimat : Devlet-i Osmaniye'nin Tarihi Islahatı" adı altında Türkçe'ye çevrildiğini de belirtmek isterim). 1841'li yıllarda Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin Odesa'ya gayrimüslim tacirlerle ilgili çalışması da, belgeleriyle bu durumu doğrulamaktadır. Bu durum Âli ve Fuat Paşa'ların gayretiyle 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nin beşinci maddesiyle sona erdirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, Osmanlı Devleti'ne veya Osmanlı vatandaşlarına karşı suç işlediği için Osmanlı mahkemelerince koğuşturulan yabancılardan özellikle Nemçe Krallığı mensubu tacirler 1718 tarihli Pasarofça Antlaşması'yla sağlanan bir imkan sayesinde cezalarını kendi konsolosluk hapisanelerinde çekme hakkına sahipti. Ancak konsolosun bu kişileri konsolosluk hapisanesinin yeterli olmadığından bahisle, gemiyle Avusturya-Macaristan

İmparatorluğu'na ait olan Trieste Limanı'na gönderdiği görülüyordu. Bu hükümlüler ülkelerine varır varmaz, Osmanlı mahkemelerinden verilmiş cezalara itiraz ediyorlar ve savunma haklarının tam sağlanmadığı gerekçesiyle bu mahkumiyet hükümleri iade-i muhakeme yoluyla iade edilip, yeniden yargılama yapılıyor ve çoğu zaman da bu kişiler delil yetersizliğinden berat ettiriliyorlardı. Bu da kapitülasyonların bir başka yozlaştırılmış biçimiydi. Osmanlı bununla da mücadele etmiştir.

Değerli arkadaşım Prof. Dr. Zeki Arıkan'ın değerli tebliğlerine bu birkaç konuya değinerek, bazı katkılar yapmak istiyorum ; Mahmut Esat Bozkurt'un da, Atatürk gibi genç Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi olarak kabul ettiği kapitülasyonlar sorunu, Lozan ile noktalanmıştır. Biri geçmişe, diğeri de geleceğe dönmük iki gözlemde bulunmak istiyorum : Bunlardan ilki, çöküşün hızlandığı bu yüzyılın başlarında meydana gelen bir olay ile ilgilidir. Fransa'da yayınlanmakta olan Revue Générale de Droit International Public'in 1902 yılına ait sayısında yayınlanan bir habere göre, İstanbul'dan Marsilya'ya giden bir Fransız bandralı gemide biletsiz yolcu olarak yakalanan bir Osmanlı vatandaşı Ermeni'yi gemiden indiremeyen gemi personeli İzmir Limanı karakolundan yardım ister. Yaka paça zorla indirilen kaçak yolcuya arka çıkan vapur yolcularının müdahaleleri üzerine gemi limanda kalır ; bu yolcuyu geri aldıkları için verilen bir nota üzerine görevini yapmış olan güvenlik görevlilerinden komiser ile polis memurunun görevine son verilir. Olaya karışan Türk Liman işçileri de hapsedilir. Görüyorsunuz ki, bu dönemde Osmanlı devlet egemenliği ne kadar ayaklar altına alınmıştır !

İkinci gözlem ; geleceğe dönüktür : Ülkemizin Avrupa ile bütünleşme sürecinin devam ettiği ve 1995 yılında gümrük duvarlarının tamamen kaldırılacağı bir ortamda yabancı ülkelerle olan ilişkilerimizi çok sağlam temellere oturtmamız ve yeniden geçmişin kapitülasyonlarını hortlamamamız gerekiyor.

Zeki ARIKAN : Kapitülasyonların özü, "exterritorialité des lois" esasına dayanır ; yani bu, bir yabancıya bulunduğu memleketin değil, kendi memleketinin yasalarının uygulanmasıdır. Şimdi, Osmanlı Devleti'nin ticari amaçla kapitülasyonları verdiği yorumu var. Ben buna katılmıyorum. Osmanlı için ticaretten çok, statüko önemli olmuştur. Osmanlı gittiği yerde bulduğu neyse, onu korur. Bunun zaman zaman kolunu keser, dalını keser, budağını keser ; işte, o tipik Osmanlı rejimine uydurur. Sonra Kanuni zamanında kapitülasyonların verilip verilmediği bile belli değildir. Kaldı ki, bu dönemde uygulamaya da konulmamıştır ; ki öncesi bile var. İşte Osmanlı'nın ilk kurulduğu dönemlere, Orhan zamanına kadar götürülenler de var. Doğal olarak, Osmanlı'nın güçlü olduğu zamanlarda kapitülasyonların zararı hissedilmiş. Bakıyorsunuz Osmanlı, Avusturya elçisini tutukluyor ; ötekine berikine de aynı biçimde davranabiliyor. Kuruluş ve

yükselme döneminde yabancı uyrukluların Osmanlı mahkemelerine bile gittiklerini görürüz. Bursa şer'îye sicilleri bunu ortaya koyuyor. Ama, 1740'tan sonra kapitülasyonlar tamamen Osmanlı'nın denetiminden çıkmıştır. Ne görüyoruz? Yabancılarla, gayrimüslim tüccarlara verilen konsolosluk beratları, tercümanlık beratları, şunlar bunlar. Sonuçta, çöküş döneminde kapitülasyonlar tamamen aleyhine işlemiş ve Halil İnalcık'ın deyimiyle ; Avrupa kapitalizmin bir kalkanı haline gelmiştir. İşte sonuçta Osmanlı bu olmuştur.

Sabri YETKİN : Ben Sayın Gülnihal Bozkurt'a bir soru sormak istiyorum : Mahmut Esat Bozkurt'un, hukuk yapısının laikleşmesinde ve Türkiye'nin modernleşmesinde büyük katkıları olduğunu belirtiyorsunuz. Mahmut Esat üzerine, Kültür Bakanlığı adına, Cihan Yamakoğlu tarafından yapılmış bir çalışmada, Bozkurt'un Devletlerarası Hak adlı kitabına atfen, onun aşırı islamcı ve Türkçü bir görüşe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu konuda görüşleriniz nedir ?

Gülnihal BOZKURT : Mahmut Esat Bey'in bahsettiğiniz kitabını okumadım. O kitaba atıfta bulunan ve Mahmut Esat Bey'i yeren kitabını da okumadım. O kitaba atıfta bulunan ve Mahmut Esat Bey'i yeren kitabı da okumadım. Sorunuza gelince : Laiklik fikrine karşı olanların zaten son derece makul, demokrat, insan haklarına uygun kavramı sapturabilmek için mümkün olan her kurumdan, kitaptan, insandan yararlanmaya çalıştıklarını hepimiz biliyoruz, ibretle de izliyoruz. O halde, Mahmut Esat Bozkurt'un yazdığı kitabın, başka kurumların, bu kurban edilen insanlar ve eserler arasına girmesine şaşılacak bir şey yok bence. Çünkü her kurumdan yararlanarak, bu makul olmayan fikirleri kabul ettirmek istiyorlar. Artık yüzyılımızda, hukuk kurallarının değişimini savunmaya çalışmak bana mantık dışı geliyor. Ben bir hukuk tarihi hocasıyım. Hukukçuyum ama, hukuk tarihçisiyim. Her yıl binlerce öğrencime, neden hukuk kurallarının değiştiğini anlatıyorum. Hukuk kuralları değişmese, hukuk tarihi diye bir dal olur muydu? Zaten İslam hukukunun en koyu yandaşlarından olan Ahmet Cevdet de Mecelle'ye koyduğu bir hükümlerle, zamanın değişmesiyle, kuralların da değişeceğini söylüyor. Öyleyse neden bu karmaşa çıkıyor ? Şundan : Kuran sırf din kitabı. Oysa içinde hukuki hükümler de var. Bütün sorun buradan kaynaklanıyor. Hukuki hükümlerin zaman içinde değişeceğini kabul ettirmek gerekiyor. Bunun bu yüzyılda, laikliği savunmak için söylemiyorum. Daha dört halife devrinde, kurandaki değişik hukuki hükümler, özellikle ceza hukukuna ilişkin hükümler değiştirilmiştir, döneme uydurulmuştur. Bu bundan sonra da devam etmiştir. Osmanlı Devleti teokratik bir devlet. Kim Osmanlı Devleti'nin laik bir devlet olduğunu söyleyebilir? Bazı düşünceler var ama ; bunlara katılmak mümkün değil. Osmanlı Devleti'nde üç tane ana ceza kanunu çıkıyor. Bunlardan birisini Fatih Sultan Mehmet, birisini Kanuni hazırlamıştır. Bu ceza kanunlarına bakıyoruz ; İslam hukukunun ceza kanununa ilişkin hükümleri yok. Neden ? Osmanlılar daha sonra-

ki yüzyıllara gelmişler, artık hırsızlık yapanın elini kesmiyorlar, para cezası veriyorlar. Bunun gibi, hukukta değişimin olabileceğini kabul etmek gerekiyor. İnsanların dini inanışlarıyla, yaşadıkları sosyal hayatı, tüm uluslararası toplumu birarada değerlendirmek gerekiyor. Bu tür düşünceler her zaman olacak. Çeşitli boyutlarda düşünceler var. Felsefî, siyasi fikirler var. Bunları doğal karşılamalı ; bu fikirler savunulurken, başka fikirlerin yozlaştırılmak istenmesine engel olunmalı. Bu nasıl olacak ? İşte bu tür toplantılarla olacak. Kişilerin gerçek karakterleri, başardıkları işler ; lekemeye çalışan insanların lekelenmelerinden ancak bu yolla kurtarılabilir.

Zeki ARIKAN : Sabri Yetkin'in sözünü ettiği kitap, yakınımızda, İzmir Milli Kütüphanesi'nde var. Kocaman bir kitap, altıyüz sayfa kadar : Devletlerarası Hak. Mahmut Esat Bozkurt, "devletlerarası hak" deyimini, "hukuk-u düvel" karşılığında kullanmıştır. Orada ne medeni kanundan sözeder, ne şundan ne bundan. Devletlerarası Hak, ilk anlaşmalardan başlamak üzere, Lozan'a kadar gelir. Bunun bir de özeti vardır. Bunda medeni kanunun adı bile geçmez. İzmir Milli Kütüphanesi'ne gidip, her zaman görülebilir.